

Podoby cenzúry v súčasnej ruskej literatúre

VALERIJ KUPKA

Cenzúra v súčasnom Rusku oficiálne neexistuje. Ústava Ruskej federácie z roku 1993 v článku 29 zaručuje každému občanovi slobodu myslenia, slova i slobodu masmédií a zakazuje cenzúru. Je to výsledok ozdravného procesu v ruskej spoločnosti, ktorý sa začal Gorbačovovou *perestrojkou*¹ v roku 1985. Jej základný princíp *glasnosti*² zmenil vtedy ešte Sovietsky zväz z hermeticky uzavretej chátrajúcej pevnosti na štát otvoreného typu. Vďaka slobode slova a minimalizácii cenzúry sa sovietska spoločnosť postupne menila na otvorenú spoločnosť. Otvárala sa Západu, otvárala sa sebe samej. Bola to doba otvárania dovtedy pre verejnosť nedostupných archívov, doba odkrývania tabuizovaných historických udalostí (napr. násilnej kolektivizácie a s ňou spojených hladomorov, stalinistických čistiek a koncentračných táborov), ale aj takých tém ako sex, prostitúcia, alkoholizmus, narkománia či rocková hudba. Pre sovietsku spoločnosť bola *glasnosť*, ktorá trvala pomerne krátko (1986 – 1991), istým druhom informačnej a kultúrnej šokovej terapie. Bola to doba učenia sa počúvať, vnímať, absorbovať a vyslovovať slobodné slovo bez hrozby cenzúry. Preto sa v 90. rokoch oslobodzujúce sa Rusko, akoby zo strachu, že sa všetko môže vrátiť do starých koľají, usilovalo za jedno desaťročie dobehnúť všetko, čo zmeškalo. Ako v 19. storočí napísal básnik a cenzor Fiodor Ivanovič Ťutčev (1803 – 1873), „nedá sa príliš dlho a bezpodmienečne potláčať mysliacich ľudí bez výraznej ujmy na celom spoločenskom organizme“ (1857; prel. V. K. – rovnako aj ďalej, ak v bibliografii nie je uvedené inak). *Glasnosť* za veľmi krátke obdobie vrátila do života to, čo bolo po celé desaťročia likvidované a zamlčované a čo sa mohlo organicky podieľať na duchovnom raste a sebazdokonaľovaní spoločenského organizmu. Späť do vlasti prišla literatúra ruskej emigrácie (najmä prvej, porevolučnej, tretej, brežnevskej, vlny). Najprv tzv. hrubé časopisy (*Novyj mir*, *Znamia*, *Oktábr*) a neskôr aj vydavateľstvá v obrovských nákladoch vydávali diela cenzúrou dovtedy zakázaných autorov ako Ivan Bunin, Vladimir Nabokov, Ivan Šmeľov, Alexej Remizov, Dmitrij Merežkovskij, Marina Cvetajevová, Mark Aldanov a ďalších. Časopis *Voprosy filosofii* začal publikovať diela náboženských filozofov vyhnaných v roku 1922 zo sovietskeho Ruska na tzv. lodi filozofov – Nikolaja Berďajeva, Nikolaja Losského, Sergija Bulgakova, Piti-rima Sorokina, Semiona Franka, Leva Karsavina, Pavla Florenského, popraveného v koncentračnom tábore na Soloveckých ostrovoch, a ďalších. K čitateľskej verejnosti sa vracali aj zakázané alebo zamlčované diela ruských spisovateľov 20. – 30.

rokov: *My* (1920; *My*, 1990, 2016) Jevgenija Zamiatina; *Diavoliada* (1923; *Diaboliáda*, 2002), *Rokovyje jajca* (1924; *Osudové vajcia*, 1990) a *Sobačie serdce* (1925; *Psie srdce*, 1990) Michaila Bulgakova; *Čevengur* (1926 – 1928) a *Kotlovan* (Stavebná jama, 1930) Andreja Platonova; *Povešť nepogašennej luny* (Zhasnutý mesiac, 1926) a *Krasnoje derevo* (Mahagón, 1929) Borisa Piľňaka; objavili sa prvé texty zakladateľov ruskej absurdnej poézie, prózy a drámy – členov avantgardnej literárnej skupiny OBERIU³ Daniila Charmsa, Alexandra Vvedenského a ďalších; diela cenzúrou zakázaných spisovateľov obdobia chruščovovského odmäku, predstaviteľov lágrovej prózy: *Archipelag Gulag* (1968; *Súostrovie Gulag*, 1974, 1991, 2012) Alexandra Solženicyna, *Fakultet nenužnych veščej* (1975; *Fakulta zbytočných vecí*, 1989) Jurija Dombrovského, *Žizň i sudba* (1959; *Život a osud*, 2008) Vasilija Grossmana a *Kolymckije rasskazy* (1962; *Kolymcké poviedky*, 1992, 2006) Varlama Šalamova. Konečne vyšiel vo vlasti aj svetoznámy román Borisa Pasternaka *Doktor Živago* (1955; *Doktor Živago*, 1969, 1991), oficiálne tiež vyšli diela spisovateľov brežnevovskej doby, ktoré vznikli na prelome 60. a 70. rokov a sú považované za začiatok ruskej postmodernity: novela *Moskva-Petuški* (1970; *Moskva-Petušky*, 2003) Venedikta Jerofejeva a romány *Puškinskij dom* (Puškinov dom, 1971) Andreja Bitova a *Škola dla durakov* (Škola pre hlupákov, 1973) Sašu Sokolova. Prvýkrát sa v oficiálnych časopisoch objavili predstavitelia alternatívnej, nezávislej (undergroundovej) literárnej scény Gennadij Ajgi, Vsevolod Nekrasov, Igor Cholin, Genrich Sapgir, z mladšej generácie Sergej Dovlatov, Dmitrij Prigov, Lev Rubinštejn, Viktor Krivulin, Viktor Jerofejev, Vladimir Sorokin a iní, ktorí dovtedy publikovali iba v samizdate alebo tamizdate.⁴

Obrovský a nárazový príliv tzv. navrátenej literatúry (*vozvraščonnaja literatura*) bol zapríčinený zrejme podvedomou dejinnou skúsenosťou, obavami z krátkodobosti odmäkov a *glasnosti* v predchádzajúcich obdobiach. Keď sa totiž pozrieme na dejiny cenzúry v Rusku, môžeme si všimnúť isté striedanie období ústupu a sprísnenia cenzúry, pričom cenzúrne obmedzenia sa stupňovali buď v dôsledku konfrontácie medzi Ruskom a Západom, alebo v dôsledku obáv zo šírenia „západnej infekcie“, ktorá by mohla ohroziť „ruský organizmus“. Prvou obeťou cenzúry, v tých časoch v Rusku iba cirkevnej, bol Silvester Medvedev (1641 – 1691), mních, básnik, filozof, popravený v roku 1791 za vlády Petra I. Jedným z dôvodov jeho popravy bolo šírenie západného (latinského) osvietenstva. Peter I. zaviedol prísnu kontrolu vydávanej a dovážanej literatúry (sám bol hlavným cenzorom), ale za jeho nástupcov sa cenzúra už tak prísne nedodržiavala. Počas panovania Kataríny II. došlo k inštitucionalizácii cenzúry (vznikol Úrad cenzúry) a k jej radikálnemu sprísneniu. Dôvodom bol strach zo šírenia ideí Veľkej francúzskej revolúcie. Prvými obeťami, ktoré mali byť varovným signálom pre ostatných, sa stali významní ruskí osvietenici tej doby: už spomínaný A. N. Radiščev a novinár a vydavateľ Nikolaj Ivanovič Novikov (1744 – 1818), ktorí boli poslaní do vyhnanstva a ich knihy boli spálené. K istému zmierneniu cenzúry došlo za vlády Alexandra I. a k jej výraznému sprísneniu zasa za vlády Mikuláša I. v dôsledku povstania dekabristov v roku 1825 a revolučných udalostí na Západe v 30. a 40. rokoch 19. storočia. Ústup cenzúry nastal za vlády liberálneho Alexandra II. (bolo to zároveň aj obdobie prvej *glasnosti* a rozkvetu kultúry) a vláda Alexandra III. priniesla znova jej sprísnenie. Mikuláš II. zákonom z roku 1906 zrušil predbežnú

cenzúru, kým bolševici po roku 1917 opäť zaviedli dlhoročnú, totálnu cenzúru (o to strašnejšiu, že oficiálne vlastne neexistovala). Za Gorbačovovej *perestrojky* sa zasa začal proces odstraňovania cenzúry, ktorý vyvrcholil v 90. rokoch 20. storočia.

Vzhľadom na túto dejinnú skúsenosť bola stratégia novej *glasnosti* v 90. rokoch 20. storočia oprávnená. *Glasnosť* vrátila do ruského kultúrneho priestoru všetko, čo bolo doma zatajované a zakazované, a otvorila brány všetkému dobrému i zlému (napr. masovej literatúre, často v nekvalitných prekladoch, ktorá v 90. rokoch ovládla knižný trh), ale príťažlivému, pretože zakázanému, zo západnej kultúry. Ukázala a zároveň i dokázala nezmyselnosť cenzúry, čím dosiahla jej zrušenie v podobe, v akej bola neslávne známa v rokoch 1922 – 1991, t. j. ako inštitúcia „literárneho dozoru“ Glavlit (Glavnoje upravlenije po delam literatury i izdatelstv – Hlavná správa záležitostí literatúry a vydavateľstiev), ako aj zrušenie cenzúry najprv v ZSSR (1991) a neskôr zakotvenie zákazu cenzúry už v Ústave Ruskej federácie (1993). Spolu s „divokými 90. rokmi“ (*lichije devianostyje*, čiže dosl. divoké, bujaré, ale aj kruté, zlé deväťdesiate) tak pripravila pôdu pre diskusiu o potrebnosti či nepotrebnosti cenzúry, ktorá prebieha od začiatku 21. storočia až dodnes, hlavne medzi liberálnym a konzervatívnym (tradicionalistickým) táborom ruskej inteligencie (o liberáloch a konzervatívcoch v súčasnej ruskej literatúre pozri Arbitman et al. 2004). *Glasnosť* urobila hrubú čiaru za jedným obdobím ruských dejín a pokúsila sa v „zrýchlenom konaní“ zaplniť biele miesta na mape ruskej kultúry. „Politika totálnej ‚bibliocídy‘“, píše historik sovietskej cenzúry Arlen Blum, „ktorá sa nepretržite [...] uskutočňovala trištvrte storočia, viedla k vyplieneniu knižných zásob, v dejinách nevidanému, a následnému zásadnému zníženiu intelektuálneho a duchovného potenciálu krajiny. [...] Dôsledky masovej likvidácie kníh cítit dodnes a možno sa budú prejavovať ešte dlho“ (2003, 29). *Glasnosť* vrátila, obrazne povedané, na pole kultúry tie liečivé, užitočné, krásne a hlavne pestrofarebné byliny, ktoré predchádzajúci režim považoval za škodlivú burinu, narúšajúcu pokoj a zdanlivú istotu jednotvárnosti. Obdobie 90. rokov, ktoré *glasnosť* naštartovala, by bolo možné označiť termínom ruského filozofa Konstantina Leontieva (1831 – 1891) ako „kvitnúcu zložitost“ (*cvetuščaja složnost*) (1993, 73), čo v jeho ponímaní znamená pestrosť, mnohotvárnosť, mnohojazyčnosť, protirečivosť, rôznorodosť, konfliktnosť, a zároveň paralelnú koexistenciu všetkého so všetkým – často výrazne polarizovaných javov. V takejto zložitosti Leontiev videl skutočnú krásu života, živý život. „Kvitnúcu zložitost“ 90. rokov však negatívne poznačila šoková liberalizácia života a prvotné opojenie slobodou slova a myslenia po zániku cenzúry. Nikto si neuvedomil, že to nebola získaná sloboda, ale sloboda povolená, že reťaze neboli raz a navždy prerhnuté, ale iba uvoľnené. Ruská literatúra bola pridllho (a nejde len o sovietske obdobie) na reťazi cenzúry a zbaviť sa jej takto rýchlo v 90. rokoch nebolo možné. Osvietenský spisovateľ Alexander Nikolajevič Radiščev (1749 – 1802) vo svojom ostro satirickom diele *Putešestvije iz Peterburga v Moskvu* (Cesta z Petrohradu do Moskvy, 1790), pre ktoré sa stal jednou z prvých obetí inštitucionalizovanej štátnej cenzúry (bol odsúdený na trest smrti a neskôr cárovnou Katarínou II. omilostený a poslaný do vyhnanstva), o cenzúre napísal:

Teraz může mať každý vlastnú tlačiareň, ale to, čo môže tlačiť, je pod kuratelou. Cenzúra sa stala varovkyňou rozumu, vtipu, predstavivosti, všetkého, čo je vznešené a krásne.

Lenže kde sú varovkyne, tam sú aj deti, čo chodia s pomocou popruhov, a od toho často bývajú krivé nohy; kde sú opatrovníci, tam sú aj nedospelé, nezrelé mysle, ktoré samy seba nedokážu ovládať. Ak tu vždy budú varovkyne a opatrovníci, dieťa bude dlho chodiť na tých opratách, a keď dospeje, bude z neho úplný mrzák. [...] Takéto všade bývajú dôsledky obyčajnej cenzúry, a čím je prísnejšia, tým sú jej dôsledky zhubnejšie ([1790] 1976, 107).

V literatúre a umení vôbec boli 90. roky 20. storočia rokmi chodenia bez popruhov či oprát a následného vyrovnávania krivých nôh – skrátka, života bez cenzúry. Ruská literatúra sa usilovala dobehnúť všetko zameškané, dokončiť to, čo nestihla dokončiť moderna, násilne prerušená socialistickým režimom s jeho likvidačnou cenzúrou „dobehnúť a predbehnúť Západ“. Preto v 90. rokoch slobodne – v diskusiách, sporoch, súperení – slobodne a paralelne existovalo množstvo literárnych smerov (doznievajúci socialistický realizmus, postmoderna, soc-art, konceptualizmus, minimalizmus, metarealizmus a pod.), literárnych združení a klubov (napr. moskovské kluby Poezija, Projekt OGI či moskovský literárny salón Klassiki XXI veka; petrohradský undergroundový Klub 81 a i.), jazykov, štýlov, novovznikajúcich časopisov (noviny *Gumanitarnyj fond*, časopisy *Ptúč*, *Arion*, *Novoje literaturnoje obozrenije*, *Glagol*, *Strelec* a i.), neštátnych nezávislých vydavateľstiev. Vznik nových, nezávislých vydavateľstiev podnietila predovšetkým liberalizácia knižného trhu, možnosť zakladať súkromné vydavateľstvá (od roku 1991), možnosť mecenášskej podpory a zakladania podporných fondov, ako aj obmedzené či takmer žiadne financovanie štátnych vydavateľstiev a časopisov zo strany štátu. Vydávať sa mohlo všetko, bez ohľadu na tabu a morálne zásady, pričom východiskom bola téza, že umenie nepozná hranice a v umení je všetko dovolené. Ruská literatúra daného obdobia akoby chcela nasýtiť čitateľský trh všetkým, čo bolo predtým tabuizované, v duchu Radiščevovho odporúčania: „Nech sa vydáva všetko, čo komu zide na um. [...] Zakazovať hlúposť je to isté, ako ju podporovať. Daj človeku slobodu a každý uvidí, čo je hlúpe a čo rozumné. Čo je zakázané, to najviac chceme. Všetci sme Evine deti“ (170).

Ako príklad možno uviesť vydavateľstvo Glagol, ktoré vzniklo ako časopis a len čo to zákon umožnil, zmenilo sa na súkromné vydavateľstvo (1991). Táto provokatívna inštitúcia sa sústredila na domácich i zahraničných autorov „estetiky škaredosti“, ktorých diela boli v sovietskom Rusku pre nesúlady s morálnymi hodnotami štátu nedostupné. Prvou publikáciou vydavateľstva bol román Eduarda Limonova (vl. m. Eduard Savenko, nar. 1943) *Eto ja, Edička* (1991; *Ja, Eduško*, 1996), ktorý pre bohatý výskyt vulgarizmov, sexuálne scény, niektoré hraničiace s pornografiou, nemohol vyjsť ani v USA, kde autor žil v emigrácii. Takou je napríklad scéna homosexuálneho aktu hlavného hrdinu Edičku (Eduška) s náhodným mužom na ulici (v čase, keď kniha vyšla, bola v Rusku homosexualita ešte trestným činom a do roku 1997 bola považovaná za duševnú chorobu)⁵.

Vtom som uvidel Chrisa. To, že sa volá Chris, som sa vlastne, samozrejme, dozvedel až potom. O tehlovú stenu sedel opretý mladý černocho. [...] Začali sme sa bozkávať. Myslím, že sme boli rovnako starí, alebo on bol dokonca mladší, ale to, že bol oveľa mohutnejší a mužnejší ako ja, nám akosi automaticky pridelo úlohy. [...] Nešlo len o to, že som vzal jeho pevného a hrubého vtáka do úst, nie, to naše milovanie, tento akt symbolizoval niečo oveľa vznešenejšie – symbolizoval pre mňa život, víťazstvo života, návrat k životu. Prijímal som sviatosť jeho vtáka, pevný vták mladíka z Ôsmej avenue a Štyridsiatej druhej ulice,

takmer nepochybne zločinca, bol pre mňa nástrojom života, samým životom. A keď som ho dovedol k orgazmu, keď tá fontána vytryskla do mňa, mne do úst, bol som absolútne šťastný. Viete, ako chutí semeno? Je to chuť života. Nepoznám nič, čo by chutilo živšie ako semeno (Limonov 1992a, 98 – 102).

Román *Ja, Edička*, ako napísal spisovateľ a prekladateľ Genrich Sapgir (1928 – 1999), je „románová spona, ktorá je krásna vďaka svojej pravdivosti a vrúcnosti. Je to srdcervúci román o láske, napísaný s nevyhnutnou dávkou sebaironie“ (Šatalov 1990, 120), sú to náreky (por. Limonov 1992b, 323) mladého talentovaného sovietskeho básnika, ktorý spolu so svojou nadovšetko milovanou manželkou Jelenou a na jej podnet emigruje do New Yorku. Napriek jeho láske a sexuálnej výkonnosti (súložia neustále a v každej situácii, dokonca aj počas Solženicynovho prejavu v televízii) ho Jelena v tomto pre neho cudzom svete opúšťa. Eduško odchádza z krajiny kolektívneho *my* a ocitá sa v krajine individualistického *ja*, v ktorej je *ja* slobodné a všetko má dovolené. Bez akejkoľvek autocenzúry a strachu z cenzúry (jeho výpoveď je presýtená vulgarizmami a intímnyimi scénami) v plnej miere využíva západnú slobodu slova a sexuálnu slobodu. Napriek svojim výnimočným vlastnostiam (Eduško o sebe hovorí ako o výbornom básnikovi, ktorý je skvelý v sexe, pedantný, citlivý, má vyberaný vkus v obliekaní a pod.) si nevie nájsť prácu ani blízku dušu. Blúdi po New Yorku a hľadá veľkú opätovanú lásku, ale zostáva osamelý a cíti sa nepotrebný. Opis stretnutia s neznámym mladým mužom by sa dal považovať za pornografický, keby to nebolo umelecké stvárnenie sexuálneho aktu dvoch „bezprizorných detí sveta“ (Limonov 1992a, 102), ktoré v tomto akte našli chvíľkové šťastie, pocit neopustenosti: „Nikomu som nechýbal, vyše dvoch mesiacov sa ma nikto ani len nedotkol, a tu ma človek hladká [...]. Bol som uštvaná bytosť, úplne uštvaná a unavená, a potreboval som práve toto – ruku iného človeka, ktorá ma hladká po hlave a zahŕňa ma láskou“ (102). Tento Limonovov kontroverzný román sa síce nestal kultovým dielom, ale do ruskej literatúry, kladúcej dôraz na humanizmus a duchovnosť, priniesol začiatkom 90. rokov 20. storočia kult telesnosti, zobrazovanej obscénnym jazykom. Na rozdiel od autorov klasickej realistickej literatúry Limonov rozšíril hranice prípustného, pojmy morálna alebo kultúrna neprípustnosť v jeho tvorbe vlastne neexistujú.

Vo vydavateľstve Glagol vyšlo tiež súborné dielo zakladateľa gej literatúry v Rusku Jevgenija Charitonova (1941 – 1981) *Slozy na cvetach* (Slzy na kvetoch, 1993), v ktorom sa autor vyznáva z lásky k mladým chlapcom, či preklad románu Williama Burroughsa *Naked lunch* (Nahý obed, 1959; *Golyj zavtrak*, 1994).

V tom istom období ako Limonovov román vyšli aj ďalšie diela príznačné pre 90. roky. Jedným z nich bola novela emigrovaného prozaika, básnika a pesničkára Juza Aleškovského (nar. 1929) *Nikolaj Nikolajevič* (1990). Z vyše päťdesiatich percent pozostáva z obscénnej lexiky, pričom tento slovník slúži na charakteristiku rozprávača. Je ním mladý vreckový zlodej, ktorý sa vrátil z väzenia a dostal príležitosť pracovať ako darca spermii vo vedeckovýskumnom ústave zaoberajúcom sa experimentmi s umelým oplodnením. Ďalšími takými dielami boli psychedelický román Jegora Radova (1962 – 2009) *Zmejesos* (Hadocuc, 1992) alebo kniha soc-artových poviedok Igora Jarkeviča (nar. 1962) *Kak ja i kak meňa* (Ako som ja a ako mňa, 1991), v ktorej autor prostredníctvom paródie, absurdity a grotesky demytologizuje, desa-

kralizuje veľké mená ruskej literárnej klasiky (Lev Nikolajevič Tolstoj, Fiodor Michajlovič Dostojevskij), ako aj kultové osobnosti ruskej literatúry 20. storočia (Alexander Solženicyn, Bulat Okudžava). Za určujúce možno považovať aj diela predstaviteľov neonaturalistickej prózy, tzv. *černuchy*, ktorá sa sústreďovala na takmer dokumentárne zobrazenie tienistých stránok života (v sovietskych časoch tabuizovaných) – prostitúcie, alkoholizmu, bezdomovectva, sadizmu, rozkladu rodinných a vôbec medziľudských vzťahov, násilia v armáde, vo väzeniach a podobne – z pozície skepticizmu, beznádeje, neperspektívnosti, negativizmu, absurdnosti bytia. Ako príklad môže poslúžiť novela Ludmily Petruševskej (nar. 1938) *Svoj krug* (1990; *Svoj kruh*, 2011), novela Sergeja Kaledina (nar. 1949) *Strojbat* (Stavebný prápor, 1994) alebo zborník poviedok *Russkije cvety zly* (1997; *Ruské kvety zla*, 2001), ktorý zostavil Viktor Jerofejev (nar. 1947).

Keďže tieto diela obsahujú obscénnu lexiku, scény násilia, užívania alkoholu a narkotík, sexuálne scény a podobne, dnes by museli byť zatavené do vákuového obalu s označením 18+, ako to ukladá zákon z roku 2014 (*Federal'nyj zakon ot 05. 05. 2014*, 2014). Inak by ich vydavatelia mohli byť stíhaní a prísť o licenciю na podnet čitateľskej verejnosti alebo aktivistických združení bojujúcich za podľa nich zdravú, morálne čistú spoločnosť založenú na tradičných kresťanských (pravoslávnych) hodnotách – napríklad občianske združenie Narodnyj sobor (Ľudové zhromaždenie), patriotická organizácia Oficery Rossii (Ruskí dôstojníci), pravoslávne organizácie Sorok sorokov (Nespočetné množstvo; dosl. štyridsať štyridsiatok – frazeologizmus, ktorý označoval veľký počet chrámov v starej Moskve) alebo Volja Boga (Božia vôľa) či rôzne združenia ruských kozákov a pod. O zmene atmosféry v spoločnosti na začiatku 21. storočia v porovnaní s 90. rokmi svedčí zrejme aj to, že vydavateľstvo Glagol v roku 2005 ukončilo svoju činnosť. Podobný osud stihol aj oveľa radikálnejšie a provokatívnejšie vydavateľstvo Ultra. Kultura, ktoré existovalo v rokoch 2003 – 2007 a zaniklo pre časté súdne spory a obvinenia zo šírenia pornografie, terorizmu, pravicového aj ľavicového extrémizmu a narkománie. Vydavateľstvo sa sústreďovalo na vydávanie diel (nielen umeleckých, ale aj vedeckých) zo života kontrakultúry, ktoré reprezentoval napríklad aj román Dmitrija Nesterova (vl. m. Roman Nifontov, 1978 – 2009) *Skiny. Rus probuždajetsia* (Skíni. Rusko sa prebúdzá, 2003). Autor, v druhej polovici 90. rokov člen moskovskej neonacistickej skupiny Skins-Region, vychádza z vlastnej skúsenosti a v naturalistických farbách opisuje život a násilné konanie moskovských skinhedov, odhodlaných v duchu svojej rasistickej ideológie očistiť Moskvu od „cudzorodých“, teda neárijských elementov. Román sa stal bestsellerom najmä medzi tínedžermi. V roku 2012 bol v zmysle federálneho zákona o boji proti extrémistickej činnosti (*Federal'nyj zakon ot 25. 07. 2002*, 2015) zapísaný do Federálneho zoznamu extrémistických materiálov (*Federal'nyj spisok*), čo znamená zákaz verejného šírenia a trestné stíhanie za porušenie zákona.

Bezcnúrové 90. roky 20. storočia prispeli okrem iného aj k tomu, že literatúra prišla o dominantné postavenie, o status učiteľky a svedomia národa, formovateľky národného vedomia, nositeľky morálnych hodnôt, ktoré mala v ruskej kultúre od polovice 19. storočia. „Nie náhodou,“ píše A. Blum, „bola literatúra od samého začiatku súčasťou úplného názvu cenzúrnej inštitúcie [Glavlit – pozn. V. K.], čo vo

všeobecnosti zodpovedalo po prvé jej neobyčajne vysokému statusu v rámci ruskej tradície a po druhé dôležitej úlohe, ktorú mala zohrať v pretváraní a formovaní vedomia „nového človeka“ (2003, 7).

Experiment rýchleho vštepenia modelu západnej liberálnej demokracie postsovietskemu Rusku sa celkom nevydaril. Priniesol do krajiny chaos, biedu, množstvo obetí, úpadok na pozadí neobmedzenej slobody vo všetkých oblastiach a túžbu po stabilite, po menšej, ale zvládnuteľnej slobode, po návrate k vlastným, zrozumiteľným hodnotám. Model liberálnej demokracie sa v Rusku 90. rokov neujal a nepriniesol ani liberálne slobody (zápas o ne pokračuje dodnes). Ruská spoločnosť na to jednoducho nebola pripravená a metóda šokovej terapie priniesla opačné dôsledky než tie, ktoré sa od nej očakávali. Napriek tomu ešte aj dnes neustále zaznievajú nostalgické obdivné výroky o divokých, slobodných, dynamických 90. rokoch. Medzi ne patria napríklad slová publicistu a historika Nikolaja Svanidzeho: „Bolo to obdobie absolútnej slobody, akú si dovedy nikto nevedel ani predstaviť, a obávam sa, že dnes si ju už tiež veľmi nedokáže predstaviť. Masmédiá boli nezávislé od štátnej moci, boli silné, bola to moc sama osebe. Televízne stanice dokázali spôsobiť pád vlády“ (Slobodčikova 2015; viac o 90. rokoch v Rusku pozri Čeredničenko 1999).

S nástupom Vladimíra Putina k moci v roku 2000 (keď sa stal prezidentom Ruskej federácie) sa smerovanie krajiny postupne začalo meniť. Proces liberalizácie spoločnosti prešiel do štádia tzv. riadenej demokracie s postupným odvracанím sa od prozápadnej orientácie a zdôrazňovaním osobitosti ruskej cesty k demokracii, adaptovania demokratických princípov na súčasnú spoločenskú situáciu v Rusku, so silnejúcim vplyvom štátu na vlastné médiá a kontrolou súkromných médií s cieľom formovať masové vedomie, lojálne k štátnej moci a jej politickej stratégii.⁶ Rusko je teraz v štádiu demokratického dozrievania, v štádiu kultivácie konfliktu medzi mocnou väčšinou⁷ a takmer (na prvý pohľad) bezmocnou menšinou. Obrovská mnohonárodná, mnohojazyková krajina s priepastnými rozdielmi z hľadiska sociálneho, ale aj kultúrneho rozvrstvenia si možno aj z obyčajného pudu sebazáchovy (vzhľadom na historické skúsenosti) vybrala zdĺhavejšiu, ale istejšiu a menej dramatickú evolučnú cestu oproti ceste revolučnej, ktorá síce znamená dramatický krok vpred, ale vzápätí (opäť varovná skúsenosť) dva katastrofálne kroky vzad (napr. Októbrová revolúcia 1917 a následných sedemdesiat rokov socializmu). Zrejme aj preto štátna moc veľmi citlivo reaguje na postupujúcu globalizáciu ako na ohrozenie identity a taktiež na nebezpečenstvo tzv. farebnej revolúcie (t. j. výmeny moci nenásilnou cestou), akou bola Oranžová revolúcia na Ukrajine (2004), gruzínska Revolúcia ruží (2003) či kirgizská Tulipánová (alebo aj Žltá) revolúcia (2005). Napríklad subjekty vnútri krajiny, ktoré sú prijímateľmi podpory zo Západu a z pohľadu Západu sú nositeľmi progresívnych hodnôt, sú vnímané ako destabilizujúce prvky, ako „piata kolóna“ a podobne. Vnášanie cudzích prvkov do vnútorného života krajiny môže byť, a zrejme aj je z pohľadu vládnucej štátnej moci vnímané ako nepriateľské, cudzorodé a deštruktívne vo vzťahu k náboženským, morálnym, kultúrno-spoločenským a politickým tradíciám Ruska. Rastúca konfrontácia medzi Ruskom a Západom a stupňujúca sa propagandistická vojna môžu viesť – tak ako podobné konfrontácie v 30. a 70. rokoch 20. storočia – k obmedzeniu slobody slova a návratu priamej cenzúry.

S nástupom Putina k moci sa začali ozývať hlasy, ktoré hovoria aj o návrate k cen-zúre, o obmedzovaní slobody slova a tvorby, a to vo všetkých oblastiach kultúry. Tieto obvinenia z obnovenia cenzúry prichádzajú predovšetkým z tábora prozápadne, proglobalisticky orientovanej liberálnej opozície a jej prívržencov. Isté znepokojenie, pokiaľ ide o pokusy o obnovenie cenzúry, vyvoláva aj už spomínaná dejinná skú-sennosť, podľa ktorej by po slobode 90. rokov 20. storočia malo nasledovať obdobie neslobody a novej cenzúry (mnohí ruskí opoziční lídri a ich prívrženci doma i na Západe tvrdia, že sa to už deje). Hoci ústava cenzúru zakazuje, hovorí sa (a upo-zorňujú na to najmä opoziční politici) o silnejúcom vplyve štátnej moci na médiá, najmä na televíziu, ktorú štát takmer celkom ovláda, ako aj na tlačové médiá, z kto-rých väčšina je tiež pod kontrolou štátu; o čiernych zoznamoch opozičných politikov, o zamedzovaní ich vystupovaniu na federálnych televíznych staniciach a o blokovanií opozičných internetových stránok (lenta.ru, graniru.org, www.kasparov.ru); o silne-júcej autocenzúre v médiách, vyplývajúcej zo strachu zo straty zamestnania alebo riadiacej pozície v prípade publikovania informácie nevhodnej z hľadiska záujmov štátu (prípadne konkrétneho vysokopostaveného úradníka); hovorí sa taktiež o cen-zúre (a zároveň autocenzúre) zo strany majiteľov niektorých súkromných médií, ktorí môžu v prospech svojich záujmov korigovať isté informácie. Medzi Západom a Rus-kom prebieha mediálna vojna a vo vojne je dobrý každý prostriedok, ktorý vedie k prevahe nad nepriateľom. Platí to pre obidve strany konfliktu. Cenzúrne zásahy (často v podobe poloprávd, skreslených informácií, zamlčevania faktov a pod.) sú v tejto rovine jedným z takých prostriedkov. Aj napriek tomu, že politická cenzúra v Rusku v istých podobách existuje, predsa len sa nedá hovoriť o systémovej, inštitu-cionalizovanej cenzúre.

Pokiaľ ide o oblasť umenia, napriek sporadickým ostro kritickým vystúpeniam niektorých významných umelcov predovšetkým zo sféry filmu a divadla sa spisova-telia naprieč celým literárnym spektrom (napr. Z. Prilepin, L. Rubínštejn, J. Popov, pozri nižšie) zhodujú na tom, že cenzúra ako taká neexistuje. V literatúre, až na niektoré výnimočné prípady, to platí obzvlášť. Ale práve tieto výnimočné prípady spojené s literárnymi dielami (no aj s niektorými škandalóznymi prípadmi z divadel-ného, filmového či hudobného života) svedčia o tom, že na pozadí ústavne zakázanej cenzúry vznikajú nové podoby cenzúry. Jednou z nich je cenzúra zdola – ide o dob-rovoľné občianske iniciatívy, aktivistické združenia (napr. pravoslávnych veriacich, rodičov a pod.) alebo o jednotlivcov, ktorí dospeli k záveru, že autor, resp. vydava-telstvo svojím dielom porušuje zákon či morálku. Títo ľudia sa cítia dotknutí zobra-zovaním toho, čo v texte považujú za perverzné, amorálne, vulgárne atď. Často to býva preto, lebo si neuvedomujú, že ide o umeleckú konštrukciu a že z ich hľadiska kontroverzné pasáže v texte zohrávajú estetickú alebo významotvornú funkciu. Nie-ktorí predstavitelia liberálne zmýšľajúcej inteligencie však tvrdia, že tu ide o iniciatívy cielene podporované štátom. Potvrdzujú to napríklad slová literárnej kritičky Anny Narinskej: „U nás nemáme orgán, ktorý by uskutočňoval cenzúru, ale máme určité sociálne skupiny, na ktoré je táto funkcia delegovaná“ (Kosovan 2016).

Ako príklad podobných iniciatív môžeme uviesť aktivity mládežníckej organizá-cie Iduščije vmeste (Kráčajúci spolu; existovala v rokoch 2002 – 2005). Začiatkom

roku 2002 uskutočnila táto organizácia akciu s názvom „Výmena kníh“, ktorej cieľom bolo „očistiť“ ruskú kultúru od „škodlivej“, „nekvalitnej“ literatúry. Čitateľskej verejnosti ponúkla možnosť priniesť knihy autorov ako Vladimira Sorokina, Viktora Pelevina, Viktora Jerofejeva či Karla Marxa a vymeniť ich za zbierku próz Borisa Vasilieva (1924 – 2013), vydanú špeciálne na tento účel (knihy obsahovali aj jeho známu novelu *A zori zdes tichije*, 1969; *A rána sú tu tiché*, 1975). Tzv. brakovú literatúru chceli organizátori akcie vrátiť jej autorom (dokonca aj K. Marxovi, ktorého knihy chceli odoslať do jeho – podľa ich názoru – rodného mesta Chemnitz, bývalého Karl-Marx-Stadtu). Akcia bola pozastavená na podnet B. Vasilieva, ktorý sa dištancoval od použitia svojich kníh na daný účel, keďže dal organizácii súhlas na ich reedíciu bez nároku na odmenu s tým, že knihy poputujú bezplatne na stredné školy a do knižníc pre deti a mládež, nie na takúto akciu. Tú označil za nedemokratickú a popierajúcu ľudské práva (pozri „Iduščije vmeste' priostanovili...“, 2002). V druhej etape „Výmeny kníh“ sa už knihy Sorokina, Pelevina a Marxa mali vymieňať za prózy ruských klasikov Ivana Bunina, Alexandra Kuprina a Nikolaja Semionoviča Leskova – čitatelia však boli upovedomení, že majú priniesť knihy, ktoré sami pokladajú za brakové, väčšinu kníh na výmenu preto tvorila produkcia autorky populárnych detektívok Alexandry Marininovej (pozri „Iduščije vmeste' mečtali...“, 2002). Výmena kníh ironických postmodernistov Sorokina, Jerofejeva (jeho najznámejším dielom je kontroverzný román *Ruská krásavica* z roku 1990) a Pelevina (autora románov *Omon Ra*, 1992; *Žizň nasekomych – Život hmyzu*, 1993; *Čapajev i pustota – Čapajev a prázdnota*, 1996 atď.) za knihu klasika vojnovnej realistickej prózy Vasilieva svedčí o snahe presadzovať klasickú, realistickú, jasnú a zrozumiteľnú literatúru na úkor „nejasnej“, zložitej, parodickej, ironickej, absurdnej postmodernistickej literatúry, ktorá z pohľadu konzervatívcov dehonestuje a relativizuje „posvätné“ udalosti ruských dejín i hodnoty ruskej literatúry. Výstižne to charakterizoval Sorokin: „[P]ostmodernistov vymieňali za realistu. Spisovateľov cynikov vymieňali za frontového vojaka humanistu. [...] [M]y píšeme o tom, čo neexistuje, v podstate o vymyslených svetoch, a Boris Vasiliev píše len o tom, čo je okolo nás, iba o tom“ (Archipov 2002).

V júni 2002 Iduščije vmeste obvinili spisovateľa Vladimira Sorokina (nar. 1955), jedného zo zakladateľov moskovského literárneho konceptualizmu, z propagácie pornografie (por. Novikova – Topol' 2002, 7). Išlo hlavne o provokatívnu erotickú (podľa niektorých pornografickú) metaforickú scénu súložie Stalina s Chruščovom v Sorokinovej knihe *Goluboje salo* (Belasá slanina, 1999):

Chruščov si rozopol nohavice, vytiahol dlhý nerovnomerný úd s hrboľatým žalúdom, na ktorého lesklej koži bol vytetovaný pentagram. Gróf si plúvol do dlane, plúvancom potrel Stalinov konečník, zozadu sa naňho navalil a jemnými pohybmi začal zavádzať svoj úd do vodcu.

„Ty už... ujo... nie... ale nežne! nežne!“ zamrmlal Stalin.

„Ty môj sladký cínový vojačík...“ šepkal mu Chruščov do ucha.

„Načo... sú tieto muky... óóó... načo to ľuďom je...“ hrýzol si pery Stalin.

„Aby mohli zabudnúť... aby mohli na všetko zabudnúť, chlapček môj.“

Grófov úd úplne vnikol do Stalinovho konečníka. Lavou rukou gróf zvieral vodcove vajcia, do pravej ruky chytil jeho úd a začal pomaly masturbovať.

„Ty... to je... ty...“ zamumlal Stalin. „Čo to ujo robí s chlapčekom?“

„Ujo jebe chlapčeka do zadočka,“ náruživô šepkal Chruščov.
„Ako? Ako? Ako?“
„Sladko.“
([1999] 2002, 257 – 258)

V konečnom dôsledku súd trestné stíhanie Sorokina zastavil, keďže v texte žiadnu pornografiu nenašiel a odborníci konštatovali, že ide o umeleckú fikciu (pozri „Goluboje salo priznali...“, 2003). O prítomnosti alebo neprítomnosti pornografie v Sorokinovom románe rozhodovali tri od seba nezávislé skupiny literárnovedných expertov. Odborníci z konzervatívno-patriotického Zväzu spisovateľov Ruska prítomnosť pornografie potvrdili (pozri „Pornografiu našli...“, 2002). Ďalšie dve komisie expertov však znaky pornografie v analyzovaných scénach románu nenašli (pozri „Goluboje salo priznali...“, 2003). Sám Sorokin v rozhovore pre noviny *Kommersant* na obvinenia zo šírenia pornografie reagoval takto: „Pornografia je konkrétny žáner. Jeho hlavným cieľom je vyvolať u čitateľa erekciu. Ja som si nikdy takýto cieľ nekládol. Ak u niekoho čítanie napr. Maupassanta alebo Viktora Jerofejeva alebo mňa vyvoláva erekciu, je to jeho osobný problém. Ale nesvedčí to o tom, že toto dielo je pornografia“ (Novikova 2002, 21). Sergej Čuprinin, literárny vedec a šéfredaktor časopisu *Znamia*, o pornografii v literatúre napísal: „Najlepšie, hoci nie veľmi vedecky, tento pojem definoval Josif Brodskij poznámkou, že pornografia je neživý predmet, ktorý vyvoláva erekciu“ (2007). Túto definíciu ďalej doplnil tvrdením literárneho vedca Igora Smirnova: „[L]iteratúra je číra fikcia, za ktorou nie sú skutočné telá. Nie je vôbec pornografická. Prenasledovať Sorokina môžu len ľudia, ktorých erotická predstavivosť je taká predmenzovaná, že sa nedokáže odpútať od faktickosti“ (2007). Tento Smirnovov výrok sa čiastočne zhoduje so Sorokinovou ideou, že jeho postavy a ich konanie sú „iba písaná na papieri“ (Genis 1999), iba text, konceptuálna hra,⁸ umenie, ktoré treba vnímať len ako estetický fenomén, a nie napríklad ako fenomén etický. Spornú epizódu v románe by sme mohli vnímať ako pornografickú, keby išlo o samostatný text. Je to však len jedna z dvoch scén takéhoto druhu v celom diele a je príkladom Sorokinovho špecifického literárneho postupu – demetaforizácie, materializácie metafor (*materialization of metaphors*; Uffelmann 2006, 109), „karnalizácie“ metafory (Lipoveckij 2013), prípadne frazeologizmu. Análny styk dvoch postáv – „v románe *Goluboje salo* nevystupuje sám Stalin [a] Chruščov [...], ale ich klony“ (Novikova – Topol 2002, 21) – reprezentuje doslova vzatý frazeologizmus „pchať sa niekomu do riti“ (*lezt' komu-nibud' v žopu*), ktorý v prenesenom význame hovorí o človeku slizkom, ľstivom, prefikantom, podlízavom. Práve tieto vlastnosti možno pripísať Chruščovovi, ktorý sa vďaka nim dokázal votrieť do Stalinovej priazne a úspešne prežiť stalinistické čistky. (Iným príkladom demetaforizovanej, materializovanej metafory je kanibalistická scéna v Sorokinovej poviedke „Nasťa“, v ktorej rodičia ako vrcholný chod oslavy šestnástych narodenín svojej dcéry podávajú čerstvo upečenú – novopečenú oslávenkyňu.)

Deň po obvinení Sorokina z pornografie Iduščije vmeste uskutočnili akciu pred Veľkým divadlom v Moskve, v ktorom mala byť uvedená opera *Deti Rozentalá* (Rozentalove deti) so Sorokinovým libretom napísaným na motívy románu *Goluboje salo*. Členovia združenia hádzali brožúry s úryvkami, ktoré sami vybrali zo spisovateľových diel *Goluboje salo*, *Norma* (1994), *Lod* (Lad, 2002) a *Pervyj subbotnik* (Prvá

brigáda, 1992), do obrovskej plastovej záchodovej misy (por. Arbusova 2002, 21; Taratuta 2004, 7). Tieto „očistné akcie“ mali za následok mimoriadne veľký záujem čitateľskej verejnosti rôznych vekových kategórií o Sorokinov román *Golubojе salo* (por. „V Moskve grandioznyj spros...“, 2002) a niekoľko jeho následných reedícií.

Podobne ako s V. Sorokinom dopadli Iduščije vmeste aj s obvinením spisovateľa a novinára Bajana Pervitinoviča Širianova (vl. m. Kirill Vorobiov, 1964 – 2017) zo šírenia pornografie a propagácie drog v románe *Sredinnyj pilotaž* (Stredná pilotáž, 2002). Autor v ňom naturalisticky zobrazuje drsný život moskovských narkomanov (pozri napr. Kopčák 2002). Trestné stíhanie voči Širianovovi bolo v roku 2005 zastavené („Sud opravdal...“, 2005) a aj v tomto prípade prudko vzrástol záujem o Širianovove diela na internete. Organizácia Iduščije vmeste bola čoskoro (v roku 2007) rozpustená. Ukázalo sa, že pokus o nahradenie cenzúry sa v spoločnosti minul účinkom a priniesol výsledky, ktoré samotných organizátorov prekvapili. Výstižne takýto pokus o iný typ cenzúry charakterizuje Bľum:

[V]eľmi často konanie ideologických dozorcov prinášalo celkom opačný efekt, zohrávalo provokatívnu úlohu. Ruský čitateľ, naučený čítať medzi riadkami, si myslel, že čím viac „oni“ nadávajú na knihu, čím viac ju zakazujú, tým je kniha lepšia, a naopak; napokon, niekedy sa čitateľ aj mýlil. Ako raz poznamenal Federico Fellini: „Cenzúra je reklama za štátne peniaze“ (2003, 29).

Podobné (často škandalózne) pokusy o cenzúru (kontrolu zdola v zmysle zákona), či už zo strany jednotlivcov, alebo zo strany pravoslávnych veriacich či občianskych iniciatív rôzneho druhu, sa postupne stávajú bežnou súčasťou kultúrno-spoločenského života a niekedy vyznievajú ako dobrá reklama napádaného diela, niekedy ako spôsob presadzovania číhisi záujmov a niekedy ako forma zastrašovania. Avšak tieto vystúpenia zatiaľ nevykazujú znaky systémovosti, skrytej cenzúry.

Pokiaľ ide o štátnu kultúrnu politiku, od príchodu Putina k moci sa v kultúre začal výrazne prejavovať istý konzervativizmus, príklon k tradičným hodnotám (napr. sakralizácia Veľkej vlasteneckej vojny 1941 – 1945, duchovnosť, v literatúre antropocentrizmus, psychologizmus, sociálno-politická angažovanosť) a ich výrazná masmediálna a finančná podpora. Zároveň sa propaguje negatívny vzťah voči istým hodnotám západnej kultúry, ktoré začínajú byť vnímané ako deštruktívne, amorálne, škodlivé. Práve s týmto sa spájali viaceré škandály poslednej doby. Zo strany opozície boli vnímané ako realizácia cenzúrnych opatrení štátu prostredníctvom nastrčených (zaplatených) subjektov a často sa na ne poukazuje ako na zjavné dôkazy cenzúry. Takým bol napríklad škandál okolo inscenácie opery Richarda Wagnera *Tannhäuser* v réžii Timofeja Kulabina v roku 2014. Interpretáciu Wagnerovej opery v Novosibirskom divadle opery a baletu, v ktorej sa Kristus nachádza na javisku v spoločnosti polonahých žien, predstavitelia pravoslávnej cirkvi vnímali ako urážku náboženského čítania veriacich a náboženskej symboliky, predovšetkým obrazu Ježiša Krista (pozri napr. „V Sibiri...“, 2015). Po sérii protestných mítingov a diskusií medzi predstaviteľmi pravoslávnej obce a poprednými divadelnými umelcami ministerstvo kultúry (pod ktoré divadlo spadá) nariadilo stiahnuť operu z repertoáru, odvolalo riaditeľa divadla (pozri napr. „V Rusku padajú hlavy...“, 2015) a režisér, keďže mu táto udalosť v divadelných kruhoch zvýšila renomé, dostal angažmán vo Veľkom divadle v Moskve.⁹

Ako prejav cenzúry bola vnímaná aj reakcia štátnej moci na vystúpenie punkrockovej feministickej skupiny Pussy Riot v moskovskom Chráme Krista Spasiteľa v roku 2014 s punkovou „pobožnosťou“ „Bogorodica, Putina progoni“ (Bohorodička, vyžeň Putina), ktorej začiatok znie takto:

Bohorodička, vyžeň Putina,
vyžeň Putina, vyžeň Putina

Čierna reverenda, zlaté epolety
Všetci veriaci sem lezú, aby sa mohli klaňať
Prízrak slobody je na nebesiach
Dúhový pride poslali na Sibír v okovách

Šéf KGB, ich hlavný svätý,
eskortuje protestujúcich do väzenia
Aby sa Najsvätejší neurazil
ženy musia rodiť a milovať

Sračka, sračka, sračka Pánova
Sračka, sračka, sračka Pánova

(„Pank moleben...“, 2012; podveršový preklad)

Bogorodica, Devo, Putina progoni,
Putina progoni, Putina progoni

Čornaja riasa, zolotyje pogony
Vse prichožane polzut na poklony
Prízrak svobody na nebesach
Gej-prajd otpravljen v Sibir v kandalach

Glava KGB, ich glavnyj sviatoj
Veďot protestujuščich v SIZO pod konvoj
Čtoby Sviatejšego ne oskorbiť
Ženščinam nužno rožať i lubiť

Sraň, sraň, sraň Gospodňa
Sraň, sraň, sraň Gospodňa

Za toto vystúpenie, ktorým vyjadrili svoj protest proti podpore V. Putina zo strany najvyšších predstaviteľov ruskej pravoslávnej cirkvi, boli členky skupiny odsúdené na dva roky väzenia za výtržníctvo a urážku citov veriacich a videozáznam ich vystúpenia súd vyhodnotil ako extrémistický. Vďaka intenzívnej medializácii súdneho procesu opozičnými médiami sa svet dozvedel o porušovaní ľudských práv a slobôd v Rusku, o porušovaní slobody slova a tvorby. Pritom si súdne orgány nevšimli, že sa svojimi ťažkopádnyimi rozhodnutiami nechcene stali súčasťou veľmi úspešnej performancie, ktorá jej autorkám priniesla svetovú slávu ako bojovníckam proti Putinovmu režimu. Pussy Riot však nie sú jediná ruská punkrocková skupina, ktorá je kritická voči predstaviteľom moci. Takou je napríklad aj skupina Pornofilmy (oficiálna stránka: www.pornopunk.ru), ktorá napriek tomu, že vo svojich textoch ostro kritizuje vládnu moc a pomery v krajine (názov albumu *Niščaja strana* – Žobrácka krajina; text piesne: „S nami Putin, s nami Bog – plakať net pričín“ – Stojí pri nás Putin, stojí pri nás Boh, a tak nemáme dôvod plakať), nie je za ne prenasledovaná a prípady zákazov jej koncertov (napr. z dôvodu propagácie extrémizmu a fašizmu, por. „V Murome i Vykse...“, 2017) sú ojedinelé. Ich tvorba má však oveľa vyššiu estetickú hodnotu ako tvorba Pussy Riot:

Správne rozmýšľaj,
správne cíť,
srdcom v hrobe,
dušou vo väzení.
Toto je Rusko, Rusko pre smutných,
nijaký výber, nijaké zmeny!

(„Rossija dľa grustnych“, 2017; podveršový preklad)

Pravilno dumaj,
Pravilno čuvstvuj,
Serdcem v mogile –
Dušoj v turme.
Eto Rossija – Rossija dľa grustnych,
Ni vybora, ni premen!

Ako príklad existencie či neexistencie slobody prejavu v Rusku sa dá uviesť škandalózne známy ruský akcionista Piotr Pavlenskij, nadväzujúci na tradície viedenského akcionizmu 60. rokov, ktorý sa preslávil napríklad tým, že si zašil ústa, čím vyjadril svoj protest proti neslobode slova, alebo tým, že si nahý na Červenom námestí k dlažbe priklincoval genitálie. Túto akciu autor nazval *Fixácia* a vysvetlil ju takto: „Nahý človek sedel na Červenom námestí a pozeral sa na svoje vajcia, pribité klincom ku kremelskej dlažbe. Túto akciu možno chápať ako metaforu apatie, politickej ľahostajnosti a fatalizmu súčasnej ruskej spoločnosti“ (Baklanov 2013). Pavlenskij sa preslávil napokon aj tým, že v roku 2015 podpálil dvere na budove Federálnej bezpečnostnej služby v Moskve, za čo mu súd stanovil pokutu 500 000 rubľov a náhradu škody. Autor pokutu nezaplátil a ušiel do Francúzska, kde v roku 2017 dostal politický azyl. Jeho ďalšou akciou bolo podpálenie dverí Francúzskej centrálnej banky (pozri „Ruský umelec založil požiar...“, 2017) v deň dobytia Bastily. Dnes sa za tento čin nachádza vo francúzskom väzení. Akcionista tvrdí, že podpálením týchto dvoch inštitúcií chcel „vyprovokovať revolučný požiar na celom svete“ (Masalceva 2017).

Keď sa hovorí o cenzúre v súčasnom Rusku, o prenasledovaní slobodných umelcov zo strany režimu, o obmedzovaní slobody prejavu, väčšinou sa spomínajú práve tieto škandalózne prípady. Samozrejme, sú aj ďalšie, mediálne menej známe. Ak v Rusku existuje nejaká neoficiálna cenzúra, tak je to cenzúra, ktorá sa prejavuje v podobe večného ruského problému nekultivovanosti a skorumpovanosti úradníckeho stavu a je pôvodkyňou ekonomickej cenzúry, čiže obmedzenia alebo odmietnutia finančných prostriedkov, čo postihuje tak vydavateľstvo a šéfredaktora, ako aj autorky a autorov. Oficiálna cenzúra síce neexistuje, ale všetci musia dodržiavať zákony a dodržiavanie zákonov môže byť základom autorskej autocenzúry a redaktorskej či vydavateľskej cenzúry. Napríklad autorská autocenzúra sa odohráva v dvoch rovinách – v rovine výberu materiálu a v rovine spracovania témy – a, ako povedal súčasný básnik a esejista, jeden z predstaviteľov moskovského konceptualizmu Lev Rubinštejn, „je oveľa strašnejšia ako vonkajšia cenzúra,¹⁰ lebo sa nedá obísť“ (Radzichovskij 2012). Veľkú diskusiu vyvolal napríklad už spomenutý zákon o zákaze vulgárnych nadávok v literatúre a verejnej produkcii z roku 2014, ktorý doplnil skorší zákon z roku 2005 a upravil niekoľko ďalších skorších právnych predpisov (*Federalnyj zakon ot 05. 05. 2014*, 2014). Tieto zákony boli akosi oneskorenou reakciou na literatúru 90. rokov, pretože na začiatku 21. storočia už vlna záujmu (autorského aj čitateľského) o takúto lexiku začala upadať. Napríklad V. Sorokin už vo svojich ďalších románoch (*Lad*, 2002; *Puť Bro – Broova cesta*, 2004; *Telúrsko*, 2013 a ďalšie) používanie vulgarizmov značne obmedzil.

Je tu ešte nový paragraf zákona o právach dieťaťa (pozri poznámku 4), zabezpečujúci ochranu dieťaťa pred informáciami, ktoré môžu poškodiť jeho zdravie a vývoj (propagácia násilia, homosexuality ako netradičného sexuálneho vzťahu, pornografie, narušanie mravných hodnôt), ktorý zaväzuje vydavateľstvo v závislosti od obsahu knihy viditeľne označiť vekovú skupinu, pre ktorú je kniha určená (6+, 12+, 16+, 18+). Podobné zákony (doplňme ešte zákon o podnecovaní národnostnej, rasovej a náboženskej neznášanlivosti a zákon o boji proti extrémizmu) existujú aj v krajinách, ktoré sa považujú za liberálne demokracie (až na zákaz „propagácie netra-

dičných sexuálnych vzťahov medzi mladistvými“), napríklad v Nemecku, Rakúsku, Francúzsku i na Slovensku.

Uznávaný ruský publicista a televízny moderátor Vladimir Pozner povedal: „Miera slobody slova závisí od veľkosti obecnstva – čím je väčšie, tým má človek menej možností hovoriť to, čo považuje za potrebné. Ak je obecnstvo celkom malé, sloboda slova je tu v plnej miere“ (Pašinskij 2014). Na základe Poznerovho tvrdenia možno dedukovať, že najmenšia sloboda slova je v televízii, ktorú má štát takmer úplne pod kontrolou, a ďalším na rade bude internet, keďže počet jeho používateľov už podľa štatistik prevyšuje počet televíznych divákov. V tomto prípade sú tými šťastnými spisovateľky a spisovatelia – početnosť čitateľskej obce je taká, že pre štát z hľadiska kontroly nie je atraktívna a jej vplyv na vedomie nás sa javí ako zanedbateľný. Vzhľadom na to, že existuje množstvo súkromných vydavateľstiev, bez akýchkoľvek obmedzení vychádzajú a prestížne ruské literárne ceny dostávajú nielen diela autorov lojálnych voči politike štátu, ale aj autorov opozičných, ostro kritizujúcich (nie v literárnych dielach, ale v esejistike, publicistike a rozhovoroch pre domáce opozičné a zahraničné médiá) vládu a prezidenta aj podľa nich „zadubený“ ruský národ, ktorý týchto politikov volí. Z takýchto autoriek a autorov možno spomenúť Borisa Akunina, Viktora Jerofejeva či Ludmilu Ulickú. L. Ulická (nar. 1943), jedna z najvýznamnejších a najčítanejších súčasných autoriek, ktorá za svoj posledný román *Lestnica Jakova* (2015; *Jakubov rebrík*, 2017) získala v roku 2016 tretie miesto v rámci literárnej ceny Bolšaja kniga a prvé miesto v čitateľskom hlasovaní tejto ceny, v eseji „Jevropa, proščaj! (Zalčburgskije vpečatlenija)“ (Zbohom, Európa! [Dojmy zo Salzburgu] 2014) pre nemecký týždenník *Der Spiegel*, ktorej ruský originál uverejnilo ruské *Radio Svoboda*, napísala:

Moja krajina vyhlásila vojnu kultúre, humanistickým hodnotám, idei osobnej slobody, idei ľudských práv [...]. Moja krajina trpí agresívnou zadubenosťou, nacionalizmom a imperiálnou megalomániou. Hanbím sa za náš zadubený a agresívny parlament, za agresívnu a nekompetentnú vládu, [...] hanbím sa za nás všetkých, za národ, ktorý stratil morálne kritériá (Ulickaja 2014; v nem. Ulitzkaja 2014).

Prozaik a esejista Viktor Jerofejev, na Slovensku známy napríklad svojou knihou *Encyklopédia ruskej duši* (2011; *Encyklopédia ruskej duše*, 1999), je vo svojich vyjadreniach radikálnejší:

Intelektuáli opäť stúpajú na staré hrable. Obviňujú mocných, a nie ľud. [...] Vzdelanci vidia v ľuďoch neustále balamutený objekt dejín, a nie subjekt, ktorý je sám osebe fenoménom. Mysleli sme si, že v ňom nájdeme truhličku s klenotmi. Takto rozmýšľať nám pomáhali tí najlepšie v 19. storočí: Dostojevskij a Tolstoj. Takto rozmýšľali takmer všetci naši spisovatelia, autori dedinskej prózy, Solženicyn... Ale našli sme truhlu s rozkladajúcimi sa útrobnami. V roku 2014 sa truhla otvorila. To bol ale zápach! (Jerofejev 2014)

Za isté formy cenzúry možno v Rusku (ale platí to pravdepodobne aj o iných krajinách) považovať individuálnu cenzúru na základe politickej príslušnosti, občianskeho postoja, príslušnosti k nejakej ideovej skupine (*tusovka*, čiže „partia“, okruh ľudí s rovnakými názormi), prípadne k náboženskému zoskupeniu. Napríklad prozaik Zachar Prilepin napísal, že pre jeho negatívny postoj k Majdanu a pozitívny postoj k anexii Krymu s ním v roku 2014 prerušili spoluprácu všetky magazíny, pre ktoré dovtedy písal stĺpčeky a v ktorých uverejňoval poviedky (2016, 2017). Nijako

výrazne to však neovplyvnilo jeho umeleckú tvorbu. V rozhovore pre české *Literární noviny* na túto tému povedal:

Míra svobody tvůrčí – například pro spisovatele – ještě nikdy v Rusku nebyla taková jako dnes. A protože jezdím do Evropy, mohu zodpovědně říct, že svoboda psát o těch nejpálčivějších otázkách současného světa je v Rusku ještě pořád větší než třeba v Anglii nebo ve Francii. Ano, jiná věc jsou problémy spojené s žurnalistikou a odhalováním korupčních schémat – to je něco jiného a tam jde o život (Mrázek 2014).

Rovnako treba brať do úvahy aj vydavateľskú cenzúru, ktorá spočíva v komerčnom tlaku na spisovateľskú obec a je výsledkom strategickej vydavateľskej politiky. Ruský literárny vedec a historik Pavel Rejfmán konštatuje: „Cenzúra (vrátane autocenzúry) existuje v takej či onakej forme vždy a všade“ (2006, 429). V súčasnom Rusku síce pomaly, ale predsa len prebieha transformácia krajiny v ekonomickej, sociálno-politickej, ako aj kultúrnej oblasti smerom k demokracii. Spolu so spoločnosťou sa transformuje aj cenzúra ako dôležitý prostriedok manipulácie. Dnes už začína byť jasné, že cenzúra ako represívny prvok na udržanie moci a poriadku v štáte prestáva mať v čase elektronických médií zmysel. Obmedzujúca, zákazová funkcia cenzúry stráca na účinnosti. „Cenzúra sa nerealizuje iba zakazovaním, ale aj povzbudzovaním, propagovaním oficiálneho uhla pohľadu, vytváraním falošného obrazu sveta“ (429). V procese transformácie tento typ cenzúry, hlavne v štátom kontrolovaných médiách, začína byť bežným javom. Štát, ktorý je hlavným investorom týchto médií a kultúrnych inštitúcií, od nich vyžaduje lojalitu. Umelecká literatúra v tomto prípade zrejme tvorí výnimku. Situáciu výstižne pomenovala aj literárna kritička Anna Narinská: „[F]aktom je, že ja žiadnu cenzúru nebadám. Možno z toho vyvodiť smutný záver, že knihy, na rozdiel od televízie, na nič nevpływajú, a preto si ich ani nikto nevšíma“ (Kosovan 2016). Jej slová dopĺňa prozaik a prezident ruského PEN klubu, bývalý disident Jevgenij Popov (nar. 1946): „Teší ma, že štátna moc sa už o spisovateľov nezaujíma, lebo teraz si človek v podstate môže písať, čo chce, len nesmie porušiť zákon. Buď štátna moc zmúdrela, alebo pochopila, že spisovatelia s nízkym nákladom nepredstavujú masovú propagandu“ (Truchanova 2018).

V súčasnom Rusku nie sú zákony, ktoré by zabezpečovali cenzúru, ale platia zákony, ktoré plnia bezpečnostnú, ochrannú, výstražnú, prípadne korektívnu funkciu a sú predovšetkým zdrojom autocenzúry (autorskej, vydavateľskej, redakčnej). Ich porušenie vedie k trestnej zodpovednosti a následnému zákazu diela ako nebezpečného pre spoločnosť alebo pre niektoré spoločenské skupiny (napr. deti). O porušení zákona rozhoduje súd, ktorý na základe odborných posudkov a odporúčaní rozhodne, či dané dielo je, alebo nie je napríklad extrémistické, či propaguje, alebo nepropaguje násilie, nacizmus, terorizmus, ale aj pornografiu, pedofiliu, „netradičné sexuálne vzťahy“, t. j. homosexualitu, alebo či navádza, alebo nenavádza na suicidálne konanie a pod. V tomto sa Rusko usiluje patriť k právnym štátom, „které svou hlavní integrační funkci spatřují v právu a volí ‚primárně právní řešení problémů“ (Biermann 2012, 197 – 198). Zatiaľ v nemnohých (už spomínaných) medializovaných súdnych sporoch, v ktorých buď jednotlivci, alebo občianske iniciatívy obvinili spisovateľov alebo vydavateľov z propagácie násilia, pornografie, extrémizmu a podobne, súdy dali za pravdu spisovateľom, resp. vydavateľstvám.

- ¹ *Perestrojka*, t. j. prestavba, bola radikálna reforma socialistického zriadenia v oblasti ekonomiky (zavedenie princípov trhového mechanizmu), vnútornej (zavedenie pluralitných demokratických volieb, vzdanie sa komunistickej ideológie) a zahraničnej politiky (otvorenie sa Západu, ukončenie studenej vojny, odsun sovietskych vojsk z Afganistanu). Začala sa v roku 1985, keď sa Michail Gorbačov stal generálnym tajomníkom Ústredného výboru Komunistickej strany ZSSR, a trvala do roku 1991, keď Gorbačov odstúpil z funkcie (prvého a posledného) prezidenta ZSSR.
- ² Sprievodným javom *perestrojky* sa stalo zavedenie zásad *glasnosti* (*glasnosť* – dosl. otvorenosť, dostupnosť, verejná informácia), slobody slova i tlače, plurality názorov a politického systému.
- ³ OBERIU – Objedinenije realnogo iskusstva (Združenie reálneho umenia, 1927 – 1930).
- ⁴ *Samizdat* (od *sam* – sám a *izdatelstvo* – vydavateľstvo, t. j. to, čo som si vydal sám. Pojem vznikol ako opak názvu takých vydavateľstiev ako *Gosizdat* – *Gosudarstvennoje izdatelstvo* – štátne vydavateľstvo) – neoficiálne, cenzúre nepodliehajúce svojpomocné vydávanie časopisov (napr. *Sintaksis*, *Časy*, *Katalog*, *Obvodnyj kanal*) a cenzúrou zakázaných diel; *tamizdat* (*tam* a *izdatelstvo*, t. j. vydané tam) – diela vydávané v zahraničných ruskojazyčných vydavateľstvách a časopisoch (napr. *Grani*), ktoré boli v Sovietskom zväze zakázané. *Samizdat* a *tamizdat* boli fenomény, ktoré začali vznikáť v polovici 50. rokov 20. storočia vďaka, a zároveň navzdory totálnej sovietskej cenzúre.
- ⁵ V ZSSR bola od roku 1933 homosexualita považovaná za trestný čin a obvinenému hrozil trest odňatia slobody až na päť rokov. Tento zákon bol v Rusku zrušený v roku 1993, dva roky po rozpade ZSSR. V súčasnosti v Rusku homosexualita trestná nie je, avšak v roku 2013 bol prijatý federálny zákon 135-F3 (dostupné na: <https://zakonbase.ru/content/part/1393661> [cit. 25. 9. 2018]), ktorý doplnil Kódex správnych deliktov (Kodeks ob administrativnych pravonarufenijach, KoAP) o zákaz „propagácie netradičných sexuálnych vzťahov medzi neplnoletými“ (§ 6.21 Propaganda netradicionnyh seksualnyh otnošenij sredi nesoveršennoletnich, dostupné na: <https://www.zakonrf.info/koap/6.21/> [cit. 25. 9. 2018]) a v zákone z roku 2010 o ochrane detí pred informáciami, ktoré by mohli poškodiť ich zdravie a vývin, k „škodlivým“ informáciám pridal aj informácie „propagujúce netradičné sexuálne vzťahy“ (Federalnyj zakon ot 29. 12. 2010 „O zaščite detej ot informacii, pričinjajuščej vred ich zdoroviu i razvitiju“, dostupné na: <https://www.zakonrf.info/doc-32063739/> [cit. 25. 9. 2018]).
- ⁶ Por. rozhovor ruského prezidenta pre Rádio Slovensko a Slovenskú televíziu pred februárovým samitom prezidentov USA a Ruska G. Busha a V. Putina v Bratislave v roku 2005 („Interview...“, 2005).
- ⁷ Podľa oficiálnych údajov volilo V. Putina vyše 76 % voličov (por. „Rezultaty vyborov...“, 2018). Matematik, ktorý skúma falšovanie výsledkov volieb, vypočítal, že to v skutočnosti bolo okolo 67 % voličov (por. „Matematik...“, 2018).
- ⁸ O ruskom konceptualizme pozri -vk- [Kupko] (2007, 508).
- ⁹ Podobný kultúrny incident by sme našli aj na Slovensku. V roku 1991 Martin Kasarda uverejnil v *Kultúrnom živote* (č. 32) poviedku „(azda) Posledná večera“, ktorá je paródiou na biblickú Poslednú večeru. Poviedka vyvolala vlnu pohoršenia medzi katolíckymi veriacimi. Na podnet podpredsedu vlády ČSFR Jozefa Mikloška autor dokonca čelil trestnému stíhaniu.
- ¹⁰ V ruštine sa na označenie autocenzúry (*samocenzura*) používa aj pojem „vnútorná cenzúra“ (*vnutrennjaja cenzura*).

LITERATÚRA

- Arbitman, Roman et al. 2004. „Liberalizm: vzgľad iz literatury.“ *Znamia* 73, 6. Dostupné na: <http://znamlit.ru/publication.php?id=2365> [cit. 29. 10. 2018].
- Arbuzova, Jelena. 2002. „Pisateľa rastvorili v chlorke: Včera občestvennaja organizacija ‚Iduščije vmeste‘ ustrojila seriju publičnyh akcij.“ *Kommersant*, 28. jún, 11 (2479): 21. Dostupné na: <https://www.kommersant.ru/doc/329810> [cit. 26. 10. 2018].
- Archipov, Ilja. 2002. „Marx i Pelevin – v čornom spiske.“ *BBCRussian.com*, 21. január. Dostupné na: http://news.bbc.co.uk/hi/russian/life/newsid_1772000/1772954.stm [cit. 30. 10. 2018].

- Baklanov, Alexandr. 2013. „Chudožnik Pavlenskij pribil mošonku k brusčatke Krasnoj ploščadi.“ *Snob*, 10. november. Dostupné na: <https://snob.ru/selected/entry/67636> [cit. 24. 9. 2018].
- Biermann, Armin. 2012. „Nebezpečná literatura – náčrt teorie literární cenzury.“ Prel. Tomáš Pavlíček. In *Nebezpečná literatura? Antologie z myšlení o literární cenzuře*, ed. Tomáš Pavlíček – Petr Piša – Michael Wögerbauer, 167 – 199. Brno: Host.
- Blum, Arlen Viktorovič. 2003. *Zapreščonnyje knigi russkich pisatelej i literaturovedov. 1917 – 1991: Indeks sovetskoj cenzury s kommentarijami*. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet kultury i iskusstv.
- Bulgakov, Michail. 1990a. „Osudové vajcia.“ Prel. Magda Takáčová. In *Psie srdce a iné*, Michail Bulgakov, 99 – 172. Bratislava: Smena.
- Bulgakov, Michail. 1990b. *Psie srdce a iné*. Prel. Dušan Slobodník – Magda Takáčová. Bratislava: Smena.
- Bulgakov, Michail. 2002. *Diaboliáda*. Prel. Magda Takáčová. Bratislava: Vydavateľstvo Európa.
- Čeredničenko, Tatiana. 1999. *Rossija 90-ch: v slohanach, rejtingach, imidžach: aktualnyj lexikon istorii kultury*. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije.
- Čuprinin, Sergej. 2007. *Russkaja literatura segodnja: Žizň po poňatijam*. Moskva: Vremia. Dostupné na: https://www.e-reading.club/bookreader.php/101082/Chuprinin_-_Russkaja_literatura_segodnya._Zhizn%27_po_ponyatijam.html [cit. 24. 9. 2018].
- Dombrovskij, Jurij. 1989. *Fakulta zbytočnych vecí* (Ukážka z rovnomenného románu). Prel. Soňa Čechová. *Sovětská literatura* 12: 3 – 76.
- Federalnyj spisok ekstremistskich materialov*. Dostupné na: <http://minjust.ru/ru/extremist-materials> [cit. 30. 9. 2018].
- Federalnyj zakon ot 05. 05. 2014 N 101-F3* „O vnesenii izmenenij v Federalnyj zakon ‚O gosudarstvennom jazyke Rossijskoj Federacii‘ i otdeľnyje zakonodatelnyje akty Rossijskoj Federacii v sviazi s soveršenstvovanijem pravovogo regulirovanijav sfere ispolzovanija russkogo jazyka.“ 2014. *Kodeksy i zakony: pravovaja navigacionnaja sistema*. Dostupné na: <https://www.zakonrf.info/doc-32977534/> [cit. 25. 9. 2018].
- Federalnyj zakon ot 25. 07. 2002 N 114-F3* (red ot 23. 11. 2015) „O protivodejstvii ekstremistskoj dejatel'nosti.“ 2015. *Kodeksy i zakony: pravovaja navigacionnaja sistema*. Dostupné na: <https://www.zakonrf.info/doc-15557769/> [cit. 25. 9. 2018].
- Genis, Alexandr. 1999. „Strašnyj son.“ *Stránka Vladimira Sorokina*. Dostupné na: <https://www.srkn.ru/criticism/genis.shtml> [cit. 24. 9. 2018].
- „Goluboje salo priznali ne pornografijej.“ 2003. *Lenta.ru*, 24. apríl. Dostupné na: <https://lenta.ru/news/2003/04/24/sorokin/> [cit. 24. 9. 2018].
- Grossman, Vasilij. 1990. *Život a osud I. – II*. Prel. Igor Otčenáš. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Grossman, Vasilij. 2008. *Život a osud*. Prel. Igor Otčenáš. Bratislava: Ikar.
- „Iduščije vmeste' priostanovili akciju po obmenu ‚plochich‘ knig na ‚chorošije‘.“ 2002. *Newsru.com*, 22. január. Dostupné na: <https://www.newsru.com/russia/22Jan2002/vasilyev.html> [cit. 17. 7. 2018].
- „Iduščije vmeste' mečtali sobrať u naselenija Pelevina i Sorokina, a polučili Marininu.“ 2002. *Newsru.com*, 14. február. Dostupné na: <https://www.newsru.com/russia/14Feb2002/knigi.html> [cit. 17. 7. 2018].
- „Interviu prezidenta Rossii V. V. Putina ‚Radio Slovensko‘ i slovackoj telekompanii STV, Moskva, 22 fevraľa 2005 goda.“ 2005. Dostupné na: http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/448042 [cit. 20. 5. 2018].
- Jerofejev, Venedikt. 2003. *Moskva – Petušky*. Prel. Jaroslav Marušiak. Bratislava: Slovart.
- Jerofejev, Venedikt. 2016. *Moskva – Petušky*. Prel. Jaroslav Marušiak. Bratislava: Slovart.
- Jerofejev, Viktor. 1994. *Ruská krásavica*. Prel. Vladimír Čerevka. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.
- Jerofejev, Viktor, ed. 2001. *Ruské kvety zla*. Prel. Juraj Andričík – Janka Benkovičová – Ivana Branská – Oľga Kovačičová – Valerij Kupka – Ivana Kupková – Mária Kusá – Ján Štrasser – Ingrid Valová. Bratislava: Belimex.
- Jerofejev, Viktor. 2011. *Encyklopédia ruskej duše*. Prel. Ján Štrasser. Bratislava: Artforum.
- Jerofejev, Viktor. 2014. „Kak tut žiť ďalše?“ *Snob*, 2. september. Dostupné na: <https://snob.ru/selected/entry/80436> [cit. 26. 10. 2018].

- Kopčák, Bohdan. 2002. „Na zozname nevhodných ruských autorov pribudlo ďalšie meno.“ *Sme*, 3. september. Dostupné na: <https://www.sme.sk/c/650955/na-zozname-nevhodnych-ruskych-autorov-pribudlo-dalsie-meno.html> [cit. 30. 9. 2018].
- Kosovan, Alexandr. 2016. „Knigi, skrepy, cenzura: o čom govorili na KRJAKK.“ *Snob*, 7. november. Dostupné na: <https://snob.ru/selected/entry/116117> [cit. 20. 9. 2018].
- Leontiev, Konstantin. 1993. „Vizantizm i slavjanstvo.“ In *Izbrannoje*, Konstantin Leontiev, 19 – 118. Moskva: Rarog, Moskovskij rabočij.
- Limonov, Eduard. 1992a. *Eto ja, Edička*. Moskva: Nezavisimyj almanach *Konec veka*.
- Limonov, Eduard. 1992b. „The absolute beginner ili Pravdivaja istorija sočinenija *Eto ja – Edička*.“ In *Eto ja, Edička*, Eduard Limonov, 323 – 332. Moskva: Nezavisimyj almanach *Konec veka*.
- Limonov, Eduard. 1996. „Ja, Eduško: Hotel Winslow a jeho obyvatelia.“ Prel. Jozef Marušiak. *Revue svetovej literatúry* 32, 4: 66 – 79.
- Lipoveckij, Mark. 2013. „Sorokin-trop: karnalizacija.“ *Novoje literaturnoje obozrenije*, 120. Dostupné na: <http://magazines.russ.ru/nlo/2013/120/li11.html> [cit. 29. 10. 2018].
- Masalceva, Marija. 2017. „Piotr Pavlenskij podžog Bank Francii, čtoby vyzvať ,revolucionnyj požar po vsemu miru.“ *Afiša Daily*, 16. október. Dostupné na: <https://daily.afisha.ru/news/11813-hudozhnika-petra-pavlenskogo-zapodozrili-v-podzhoge-banka-francii/> [cit. 24. 9. 2018].
- „Matematik, izučajuščij falsifikacii na vyborach: za Putina 18 marta vbrosili 10 mln biulletenej.“ 2018. *Nastojasščije vremia*, 23. marec. Dostupné na: <https://www.currenttime.tv/a/29112759.html> [cit. 30. 9. 2018].
- Mrázek, Ondřej. 2014. „Zachar Prilepin: Svoboda slova? V Rusku je větší než na Západě.“ *Literární noviny*, 11. december. Dostupné na: <http://literarky.cz/politika/rozhovory/18884-zachar-prilepin-svoboda-slova-v-rusku-je-vti-ne-na-zapad> [cit. 20. 9. 2018].
- Novikova, Liza. 2002. „Vladimir Sorokin: ja ne chotel vyzvať erekciju u čitateľa.“ *Kommersant*, 28. jún, 11 (2479): 21. Dostupné na: <https://www.kommersant.ru/doc/329792> [cit. 24. 9. 2018].
- Novikova, Liza – Sergej Topoľ. 2002. „Salo sliškom goluboje: Roman Vladimira Sorokina sočli porno-grafijej.“ *Kommersant*, 27. jún, 109 (2478): 7. Dostupné na: <https://www.kommersant.ru/doc/329625> [cit. 20. 9. 2018].
- „Pank moleben ,Bogorodica Putina progoni‘ v Chrame Christa Spasiteľa.“ 2012. Dostupné na: <https://pussy-riot.livejournal.com/12442.html> [cit. 24. 9. 2018].
- Pasternak, Boris. 1969. *Doktor Živago*. Prel. Zora Jesenská – Ján Ferenčík – Laco Novomeský. Bratislava: Tatran.
- Pasternak, Boris. 1991. *Doktor Živago*. Prel. Viera Hegerová – Ján Štrasser. Bratislava: Tatran.
- Pašinskij, Dmitrij. 2014. „Vladimir Pozner: ,Uroveň cenzury segodňa neobykovenno vysok.“ *Colta*, 23. apríl. Dostupné na: <https://www.colta.ru/articles/media/2991> [cit. 27. 7. 2018].
- Petruševská, Ludmila. 2011. „Svoj kruh.“ Prel. Ivana Kupková. In *V dome niekto je*, Ludmila Petruševská, prel. Valerij Kupka – Ivana Kupková, 5 – 34. Bratislava: Artforum.
- „Pornografiju našli v romane Sorokina.“ 2002. *Kommersant: Lenta novostej (Moskva)*, 19. september. Dostupné na: <https://www.kommersant.ru/doc/949514> [cit. 25. 9. 2018].
- Prilepin, Zachar. 2016. „Zachar Prilepin: cenzura prišla, moločka prinesla.“ *Baltnews.lv*, 4. november. Dostupné na: <https://baltnews.lv/news/20161104/1017997238.html> [cit. 30. 9. 2018].
- Prilepin, Zachar. 2017. „Prospajajetsia velikaja strana.“ *RT na ruskom*, 24. september. Dostupné na: <https://russian.rt.com/opinion/433178-prilepin-pesni-donbass> [cit. 30. 9. 2018].
- Radiščev, Alexandr Nikolajevič. (1790) 1976. *Putešestvije iz Peterburga v Moskvu*. Moskva: Moskovskij rabočij.
- Radzichovskij, Piotr. 2012. „Lev Rubinštejn: ,Samocenzuru obojti nevozmožno.“ Dostupné na: <https://www.hse.ru/news/communication/69348586.html> [cit. 20. 9. 2018].
- Rejfmán, Pavel Semionovič. 2006. „Vmesto vstuplenija.“ In *Iz istorii ruskoj, sovetskoj i postsovetskoj cenzury. Čast' 2. Sovetskaja i postsovetskaja cenzura*, Pavel Semionovič Rejfmán, 429 – 434. Dostupné na: <http://reifman.ru/soviet-postsoviet-tsenzura/vmesto-vstuplenija/> [cit. 25. 7. 2018].
- „Rezultaty vyborov Prezidenta Rossijskoj Federacii.“ 2018. *Centralnaja izbiratel'naja komissija Rossijskoj Federacii*, 23. marec. Dostupné na: <http://www.cikrf.ru/analog/prezidentskiye-vybory-2018/itogi-golosovaniya/> [cit. 30. 9. 2018].

- „Rossija dľa grustnych.“ 2017. *Yandex Muzyka*. Dostupné na: <https://music.yandex.ru/album/4714779/track/37258105> [cit. 30. 9. 2018].
- „Ruský umelec založil požiar v oknách Francúzskej centrálnej banky.“ 2017. *Sme*, 16. október. Dostupné na: <https://svet.sme.sk/c/20673530/rusky-umelec-zalozil-poziar-v-oknac1h-francuzskej-centralnej-banky.html> [cit. 25. 9. 2018].
- Slobodčikova, Oľga. 2015. „Lichije' ili ‚raznyje‘: počemu v Rossii snova sporiat o 90-ch?“ *BBC: News: Russkaja služba*, 24. september. Dostupné na: https://www.bbc.com/russian/society/2015/09/150924_90s_argument_russia [cit. 30. 9. 2018].
- Solženicyn, Alexander. 1974. *Súostrovie Gulag: Pokus o umelecký prieskum. I, II*. Prel. Emil B. Štefan. Zürich: Poľana.
- Solženicyn, Alexander. 1991. *Súostrovie Gulag: 1918 – 1956: Pokus o umelecký prieskum. I, II, III*. Prel. Elena Linzbothová – Dušan Slobodník – Igor Slobodník. Bratislava: Tatran.
- Solženicyn, Alexander. 2012. *Súostrovie Gulag: 1918 – 1956: Pokus o umelecký prieskum. I, II, III. 2. doplnené vydanie*. Prel. Dušan Slobodník – Igor Slobodník (I, III), Elena Linzbothová (II). Bratislava: Premedia Group.
- Sorokin, Vladimir. (1999) 2002. *Golubojе salo*. Moskva: Ad Marginem.
- Sorokin, Vladimir. 2008. *Lad*. Prel. Ján Štrasser. Bratislava: Kalligram.
- Sorokin, Vladimir. 2014. *Telúrsko*. Prel. Ján Štrasser. Bratislava: Artforum.
- „Sud opravdal Bajana Širianova.“ 2005. *Lenta.ru*, 25. august. Dostupné na: <https://lenta.ru/news/2005/08/25/bayan/> [cit. 25. 5. 2018].
- Šalamov, Varlam. 1992. *Kolymské poviedky*. Prel. Igor Otčenáš. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Šalamov, Varlam. 2006. *Kolymské poviedky: prvé úplné vydanie prvého zväzku a výber z ďalších próz*. Prel. Anna A. Hlaváčová. Bratislava: Ikar.
- Šalamov, Varlam. 2017. *Kolymské poviedky: prvá kniha a výber próz*. Prel. Anna A. Hlaváčová. Bratislava: Premedia.
- Šatalov, Alexandr. 1990. „Jesli byť čestnym.“ *Avrora* 21, 8: 120 – 121.
- Taratuta, Julija. 2004. „Vladimir Sorokin obankrotil ,Iduščich vmeste‘: Ot nich otkazalis sponsory.“ *Kommersant*, 30. marec, 56 (2895): 7. Dostupné na: <https://www.kommersant.ru/doc/461891> [cit. 25. 9. 2018].
- Truchanova, Elina. 2018. „Jevgenij Popov: V Rossii pisateľu legko.“ *God literatury 2018*, 21. október. Dostupné na: <https://godliteratury.ru/events/evgeniy-popov-v-rossii-pisatelyu-legk> [cit. 29. 10. 2018].
- Ťutčev, Fiodor Ivanovič. 1857. „O cenzure v Rossii: Pismo F. I. Ťutčeva odnomu iz členov gosudarstvennogo soвета.“ Dostupné na: <http://ftutchev.ru/publ0016.html> [cit. 5. 4. 2018].
- Uffelmann, Dirk. 2006. „Lěd tronulsia: The Overlapping Periods in Vladimir Sorokin’s Work from the Materialization of Metaphors to Fantastic Substantialism. Landslide of the Norm: Language Culture in Post-Soviet Russia.“ In *Slavica Bergensia*, ed. Ingunn Lunde – Tine Roesen, 6: 100 – 125. Dostupné na: <https://boap.uib.no/books/sb/catalog/view/3/5/113-1> [cit. 29. 10. 2018].
- Ulická, Ludmila. 2017. *Jakubov rebrík*. Prel. Ján Štrasser. Bratislava: Slovart.
- Ulickaja, Ludmila. 2014. „Jevropa, proščaj! (Zalčburgskije vpečatlenija)“ *Radio Svoboda*, 20. august. Dostupné na: <https://www.svoboda.org/a/26541088.html> [cit. 29. 10. 2018].
- Ulitckaja, Ljudmila. 2014. „Mein Land krankt: Essay: Ich lebe in Russland. Ich schäme mich.“ *Der Spiegel*, 34. Dostupné na: <https://magazin.spiegel.de/SP/2014/34/128743771/> [cit. 30. 9. 2018].
- vk- [Kupko, Valerij]. 2007. „Konceptualizmus.“ In *Slovník ruskej literatúry 11. – 20. storočia*, Oľga Kovačičová a kol., 508. Bratislava: Veda.
- Vasiliev, Boris. 1975. *A rána sú tu tiché*. Prel. Viera Hegerová. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- „V Moskve grandioznyj spros na knigi Sorokina.“ 2002. *Newsru.com*, 19. júl. Dostupné na: https://www.newsru.com/cinema/19jul2002/spros_sor.html [cit. 25. 9. 2018].
- „V Murome i Vykse iz-za ugroz mestnych vlastej otmenili koncerty pank-gruppy ‚Pornoфильмы‘.“ 2017. *AfišaDaily*, 22. október. Dostupné na: <https://daily.afisha.ru/news/11972-v-murome-i-vykse-po-trebovaniyu-fsb-i-prokuratury-otmenili-koncerty-pank-gruppy-pornoфильмы/> [cit. 29. 10. 2018].
- „V Rusku padajú hlavy kvôli kultúre, ktorá pohoršila pravoslávnu cirkev.“ 2015. *Trend*, 29. marec: <https://www.etrend.sk/ekonomika/v-rusku-padaju-hlavy-kvoli-kulture-ktora-pohorsila-pravoslavnu-cirkev.html> [cit. 25. 5. 2018].

- „V Sibiri postanovščikam ‚Tangejzera‘ grozit ugovolnoje delo za oskorblenije čuvstv verujuščich.“ 2015. *Tass*, 25. február. Dostupné na: <https://tass.ru/proisshestiya/1789517> [cit. 25. 5. 2018].
- Zamiatin, Jevgenij. 1990. *My*. Prel. Naďa Szabová. Bratislava: Obzor.
- Zamiatin, Jevgenij. 2016. *My: antiutopický román inšpirovaný hrôzami sovietskeho Ruska*. Prel. Naďa Szabová. Bratislava: Vydavateľstvo Európa.

Forms of censorship in contemporary Russian literature

Contemporary Russian literature. Legislative mechanisms of censorship. Self-censorship. Moral censorship.

After centuries of first tsarist and then communist censorship in Russia, censorship was finally prohibited by the Constitution in 1993. The censorship-free 1990s (with all the pros and cons) were followed by a search for new mechanisms of censorship and new forms of prohibition by the authorities to determine a certain control of the state over the mass media and various forms of art, including literature. New legislation (the 2013 law banning propaganda of non-traditional sexual relationships and denial of traditional family values among minors, the 2014 law banning foul language in the arts, the 2016 amendments of anti-extremism law) has become one such mechanism. On the one hand, the laws result in authors' self-censorship; on the other, they provide not only the authorities but also individuals, activist groups or various citizen or religious associations with the opportunity to sue the author or the publisher of a literary work in court.

Doc. PhDr. Valerij Kupka, CSc.
Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
17. novembra 1
080 01 Prešov
Slovenská republika
valerij.kupko@unipo.sk